

2. *Androsovykh K. A.* Analiz rezultatyvnosti prohramy sotsialnoi adaptatsii [tekst] / K. A. Androsovykh // *Nauka i osvita : nauk.-prakt. zhurnal Pivdennoho naukovoho tsentru NAPN Ukrainy.* – Odesa : Pivdenoukrainskyi NPU im. K. D. Ushynskoho, 2014. – № 5 (SKhKhII). – S. 112–118.

3. *Androsovykh K. A.* Analiz trudnoshechiv sotsialnoi adaptatsii pershokursnykiv profesiinoho litseiu [tekst] / K. A. Androsovykh // *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti : shchomisiachnyi nauk.-metod. zhurn.* – 2014. – № 6 (25). – S. 42–45.

4. *Androsovykh K. A.* Metodychne zabezpechennia diahnostyky adaptatsiinykh protsesiv v umovakh pochatkovoho profesiinoho navchannia [tekst] / K. A. Androsovykh // *Problemy ta perspektyvy rozvytku osvitych posluh na osnovi innovatsii: rehionalnyi aspekt : Materialy mizhvuz. nauk.-prakt. konf. (27–28 berez. 2014 r.).* – Yalta : RVV KHU, 2014. – S. 14–19.

5. *Androsovykh K. A.* Sotsialna adaptatsiia pershokursnykiv : navchalna prohrama treninhovykh zaniat [tekst] / Avtor-ukladach K. A. Androsovykh. – Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny, 2014. – 84 s.

6. *Haletska I.* Samoefektyvnist u strukturi sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii [tekst] / I. Haletska // *Visnyk Lvivskoho universytetu.* – 2003. – Vyp. 5. – S. 433–442. – (Ser. «Filosofski nauky»)

7. *Kamyshyn V. V.* Psykholoho-pedahohichnyi praktykum kvalimetrii obdarovanosti [tekst] : posibnyk / V. V. Kamyshyn, O. M. Reva. – Kyiv, 2013. – 376 s.

8. *Laktyonov A. N.* Koordynaty yndyvydualnoho opyta [tekst] / A. N. Laktyonov. – Kharkov : Byznes Ynform, 1998. – 492 s.

9. *Bandura A.* Self-efficacy: The exercise of control [text] / A. Bandura. – New York, 1997. – 605 p.

УДК 159.923.2:371.15

**Зоя Мірошник,
м. Кривий Ріг**

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЛЬОВИХ КОМПЛЕКСІВ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

В статье рассмотрены вопросы, касающиеся психологических особенностей ролевых комплексов современных специалистов. Особое внимание уделено ролевым спискам (ролям), которые детерминируют суть ролеграм, адекватных содержанию профессиональной деятельности современного специалиста.

Ключевые слова: *личность, роль, ролевая структура, ролевая структура личности, ролевая позиция, ролеграмма, ролевой комплекс.*

The article deals with the psychological features of role complexes of modern specialists. Particular attention is paid to role lists (roles), which determine the essence of rolegrams, adequate to the content of the professional activities of a modern specialist.

Key words: *personality, role, role structure, role structure of the individual, role position, rolegram, role complex.*

Успішність професійної діяльності сучасного фахівця не лише детермінується професійною та психологічною компетентністю, а й залежить від змістовної характеристики особистості фахівця – його структури (у цьому контексті – рольової структури особистості). З огляду на це, рольова структура особистості – це інтегративна якість особистості, яка об'єднує специфічні рольові профілі, що містять конкретні моделі поведінки (ролі), адекватні змісту професійної діяльності фахівця. Необхідно дослідити індивідуальність особистості, де кожен із фахівців постає індивідуальністю. Відповідно, рольова структура особистості кожного фахівця визначається системою головних детермінант [3].

У нашому розумінні детермінанти – це явища (дії та вчинки), що виступають передбачуваною причиною виникнення певних соціальних змін для виконання кожної ролі як компонента рольової структури особистості сучасного фахівця (вчителя початкової ланки, практичного психолога, вчителя, науково-педагогічного працівника ВНЗ). Це так звані зв'язки між умовою виконання дії, вчинку та змістом виконуваної професіоналом ролі, на яку він впливає і яка реалізується в його професійній діяльності.

На нашу думку, кожна роль має змістовну характеристику, тобто перелік певних дій, що формують окрему модель поведінки. Успішне оволодіння комплексом дій забезпечує компетентне виконання певної ролі шляхом реалізації ролеграм.

З огляду на те, що дія – це здійснення чого-небудь, комплекс впливів на кого-небудь, шлях досягнення поставленої мети, то вважаємо, що система дій та їх ефективне виконання містять основу ролеграм, від застосування якої залежить компетентне виконання певної ролі. Ми акцентували на виокремленні рольових списків (ролей), що детермінують зміст ролеграм, адекватних змісту професійної діяльності вчителя, практичного психолога, педагога, науково-педагогічного працівника ВНЗ та ін.

Серед загальних дій, спрямованих на формування ролі як компонента рольової структури необхідно виокремити наступні.

1. Дії, спрямовані на формування особистісної зрілості та професійного світогляду майбутнього фахівця. На думку Д. Леонтєва [4], особистісна зрілість – це сформована особистісна структура, що є виявом особистісного потенціалу та критерієм особистісного зростання людини (особистість організовує ситуації саморозвитку). Головним феноменом особистісної зрілості є феномен самодетермінації (процес особистісної трансформації). Особистісна зрілість характеризує особистість як систему, що самоорганізовується та виявляється у володінні людиною інструментами власного світогляду – свободою та відповідальністю. Дії на формування професійного світогляду фахівця безпосередньо пов'язані з формуванням способу світорозуміння, світобачення, особистісної позиції в практичній діяльності, самостійності суджень та учинків, визначенні стильових переваг.

2. Дії, спрямовані на формування психологічної культури фахівця, передбачають відпрацювання здатності до соціальної перцепції, рефлексії, емпатії, децентрації, самоконтролю, самоаналізу та фасилітації, формування психологічної грамотності як складника психологічної культури фахівця. Поняття психологічної грамотності як певного рівня психологічної культури, впровадив Є. Климов, який виокремив такі її складники: психологічну спрямованість

Розділ III. Психологічні проблеми обдарованої особистості

мислення; інтерес до сторонньої людини; володіння елементами психологічного пізнання. Науковець наголошував на важливості того, щоб психологічна спрямованість розуму поєднувалася в людині з культивуванням в собі високого рівня терпимості до індивідуальної неповторності інших людей.

З одного боку, психологічна культура є одним із конкретних проявів культури особистості, а з іншого – запорукою високого рівня інших видів культури особистості. Психологічна культура особистості є однією з необхідних умов адаптації людини до суспільної творчої діяльності та продуктивного саморозвитку. Причому, солідаризуючись з О. Мотковим, у розвитку психологічної культури особистості важливе формулювання складних конструктивних диспозицій оптимального способу життя (спрямованих до самоорганізації і самореалізації з урахуванням власних потреб, можливостей та особливостей навколишнього оточення) та їх тренування, оскільки знання про них, яке не підкріплене внутрішнім прийняттям, залишається для особистості інформацією, що не має особливої значущості.

3. Комунікативні дії передбачають уміння вибудовувати комунікативні стратегії спілкування у своєму професійному просторі, добирати адекватні методи та способи передачі інформації, здатність сприймати інформацію, уникаючи зайвого суб'єктивізму, власних проєкцій. Вони насамперед спрямовані на формування та відпрацювання вербальних і невербальних засобів комунікативного впливу, розуміння вербальних і невербальних сигналів.

4. Організаторські дії спрямовані на формування вміння організовувати власну діяльність, ефективно взаємодіяти з учасниками професійної діяльності, визначення та оцінювання бажаного результату (цілепокладання).

Оскільки зміст професійної діяльності учителя початкових класів та практичного психолога, науково-педагогічного працівника ВНЗ має певну специфіку. Нами виокремлено специфічні набори дій для кожного рольового профілю. Специфічні ролі, спрямовані на формування ролі вчителя початкових класів.

Роль «дидакт» передбачає дії, спрямовані на: формування уміння навчати дитину самостійно вчитися; навчання дітей, якісне виконання власних професійних обов'язків; дотримання норм професійної етики та на самовдосконалення; підвищення рівня психологічної культури.

Роль «наставник» передбачає дії, спрямовані на: формування вміння надавати кваліфіковані рекомендації та здійснювати шефство над учнями; підвищення самооцінювання учнів; надання кваліфікованих порад учням та здійснення шефства над ними; формування вміння конструювання разом із дітьми соціальних взаємин в групі однолітків; формування вміння цілеспрямовано та систематично розвивати особистість дитини, на підготовку учня до активної життєвої позиції.

Роль «партнер» передбачає дії, спрямовані на: формування умінь конструювати соціальні партнерські взаємини; позитивний вплив та загальний настрій класу; сприяння ефективній діяльності кожного учня; інтерактивні дії.

Роль «знавець дитячої психології» передбачає дії, спрямовані на: формування вмінь розбиратися в характерах, поведінці та переживаннях учнів; застосування знань з дитячої

психології на практиці; пізнання внутрішнього світу дитини; вибір ефективного способу спілкування згідно з інтелектуальними особливостями кожної дитини; розвиток особистості учня.

Роль «фасилітатор» передбачає дії, спрямовані на: формування вміння ефективно організувати діяльність кожного учня та вмінь надання психологічної підтримки кожній дитині; формування соціальних взаємин між дітьми; формування соціального досвіду учнів, особистісних якостей дитини щодо забезпечення ефективної взаємодії з соціальним оточенням; розуміння особистості дитини; прийняття ініціативи кожного учня; формування вміння надавати емоційну підтримку дитині; підвищення власного рівня психологічної культури, на вміння психологічно захищати інших та захищатися самому.

Роль «няня» передбачає дії, спрямовані на: формування вміння доглядати та виховувати дитину; створення «ситуації успіху» (надавати дітям можливість повірити у власні сили, відчувати себе більш впевнено та захищено); піклування про дитину; формування вміння надавати допомогу дитині; захист учнів, контролю за ними з метою забезпечення їх нормального стану.

Також можна виокремити специфічні дії, спрямовані на формування ролі практичного психолога.

З огляду на зміст професійної діяльності практичного психолога та особливості виконуваних ним професійних ролей, вважаємо за доцільне детально зупинитися на змістовній характеристиці кожної ролі, тобто визначити перелік спеціальних дій, успішне оволодіння якими забезпечить компетентне виконання конкретної ролі («діагност», «консультант», «психотерапевт», «фасилітатор», «тренер», «вчитель», «дослідник»). Серед зазначених дій виокремлюємо такі.

Роль «діагност» передбачає дії, спрямовані на: формування вміння здійснювати психологічну діагностику, встановлювати наявність тих або інших властивостей та змальовувати діагностовано феномени; формування у майбутнього практичного психолога вміння отримувати феноменологічний досвід, за допомогою психодіагностичних методик встановлювати наявність у людини тих або інших властивостей, особливостей поведінки, визначати ступінь розвиненості даної властивості.

Роль «консультант» передбачає дії, спрямовані на: формування та відпрацювання вербальних і невербальних засобів комунікативного впливу; формування у майбутнього практичного психолога вміння використовувати в професійній діяльності техніки консультативного процесу (техніки постановки питань, «Я-повідомлення», активне слухання, «встановлення, утримання та переривання контакту»), розуміти вербальні та невербальні сигнали, регулювати міжособистісну взаємодію в емоційно насичених ситуаціях.

Роль «дослідник» передбачає дії, спрямовані на формування та розвиток уміння досліджувати феноменологічний досвід та інтерпретувати психологічний матеріал. Майбутній практичний психолог у процесі психологічного дослідження – цілеспрямованого здобуття певної більш точної інформації про конкретний феномен – має реалізовувати системний підхід у практичній діяльності, вміти розрізняти феномени та їх пояснення (суб'єктивне тлумачення), обстежувати «психологічну реальність» та прагнути описати «реальність» більш точно, якомога ближче до феноменів, напрацювати власні схеми інтерпретації.

Розділ III. Психологічні проблеми обдарованої особистості

Роль «тренер» передбачає дії, спрямовані на формування вміння створювати умови для всебічного розвитку особистості та орієнтуватися на реалізацію потенціалу клієнта. У процесі тренінгової діяльності за допомогою слова та поведінки практичний психолог створює таке середовище, що сприяє підвищенню результативності навчання і розвитку іншої людини, допомагає отримати «безпечний досвід», розширює сферу пізнання клієнта та підвищує якість його життя, а також орієнтує на реалізацію потенціалу.

Роль «психотерапевт» передбачає дії, спрямовані на формування вміння створювати «психологічний експеримент» для клієнта, лікувати словом, кольором, звуком тощо. Основний професійний обов'язок практичного психолога полягає в тому, щоб надавати психологічну допомогу клієнту, здійснювати психологічний супровід, сприяти психологічному здоров'ю та формувати сприятливі психологічні риси особистості. Роль психотерапевта розкриває спрямованість психолога на «лікування» словом, здійснення психотерапевтичної функції, психологічну корекцію особистості клієнта.

До того ж, необхідно виокремити специфічні дії, спрямовані на формування ролі науково-педагогічного працівника ВНЗ.

Специфічний зміст професійної діяльності науково-педагогічного працівника зумовлює наявність характерних для нього професійних ролей, а саме: викладача, колеги, куратора академічної групи, науковця, наукового керівника, адміністратора. Оскільки компетентне виконання ролі передбачає оволодіння переліком дій, що становлять змістовну характеристику ролі, охарактеризуємо їх більш детально.

Роль «викладач» передбачає дії, спрямовані на: формування вмінь проводити навчальні заняття, викладати лекції; передачу знань; формування професійно необхідних умінь, професійного світогляду студентів.

Роль «колега» передбачає дії, спрямовані на: організацію спільної діяльності з ким-небудь, на участь у певних діях у межах професійної діяльності; вміння налагоджувати співпрацю, взаємодію у професійній діяльності з іншими науково-педагогічними працівниками.

Роль «науковець» передбачає дії, спрямовані на: проведення фундаментальних і прикладних досліджень; вміння виокремлювати проблемне поле в певній галузі науки, застосовувати наукові методи досліджень, вибудовувати методологічний апарат дослідження, планувати, організовувати та поетапно реалізовувати наукові дослідження, інтерпретувати отримані у процесі дослідження дані, оформлювати та презентувати результати досліджень.

Роль «науковий керівник» передбачає дії, спрямовані на: здійснення керівництва науковою діяльністю студентів, аспірантів; вміння допомогти визначитися студенту/аспіранту з темою дослідження, вибрати методи дослідження, порекомендувати, як організувати експеримент, допомогти рухатися студенту/аспіранту до визначеної мети дослідження.

Роль «куратор академічної групи» передбачає дії, спрямовані на: організацію виховного процесу у ВНЗ, на здійснення керівництва первинним навчальним колективом, координацію діяльності студентів згідно з діями керівництва факультету; вміння роз'яснювати задачі, норми, цінності та правила, прийняті у навчальному закладі; сприяти моральному та професійному становленню особистості студента, його самореалізації особистості; надавати

студентам допомогу в період адаптації їх до навчання у закладі освіти, в організації самостійної діяльності.

Роль «адміністратор» передбачає дії, спрямовані на виконання управлінських функцій (координації та адміністративного забезпечення навчального процесу, діловодства); уміння організувати навчальну, виховну, методичну, наукову роботу на кафедрі, факультеті, ВНЗ, організувати та контролювати ведення ділової документації, згуртовувати педагогічний колектив та координувати його дії, визначати напрям та зміст діяльності з науково-педагогічними працівниками (вміння здійснювати кадрову політику) [5].

Отже, характеризуючи рольові комплекси (рольові переліки) сучасних фахівців, ми звернули увагу на психологічні особливості формування конкретних дій та функцій, що відображають зміст професійної рольової діяльності. Зазначені дії можуть конкретизуватися (доповнюватися та змінюватися) відповідно до тих професійних функцій, що є адекватними змісту, ролей та моделей поведінки фахівців. Отже, переліки дій, що корелюють зі змістовною характеристикою ролі, конкретизуються відповідно до неї та відображаються в системі вправ і завдань, спрямованих на розвиток цих дій.

На нашу думку, вдосконалення моделей поведінки здійснюється більш ефективно за допомогою впровадження ролеграм з обов'язковою орієнтацією на особистісні якості та професійні здібності конкретної людини. Під час організації тренінгових занять, створення корекційних програм та виконання творчих завдань і вправ необхідно дотримуватися основних принципів, а саме:

- дослідження психологічних проблем учасників групи та надання допомоги в їх розв'язанні;
- покращення самопочуття та підтримка психічного здоров'я;
- вивчення психологічних закономірностей, механізмів і способів міжособистісної взаємодії для створення більш ефективного спілкування;
- сприяння особистісному зростанню кожного учасника групи;
- розвиток мотивованої здатності до пізнання себе, свого «Я» та особистості іншого;
- підвищення рівня власної значущості, неповторності та унікальності.

Необхідно зауважити, що важливою умовою формування рольової структури особистості майбутнього фахівця є міжособистісна взаємодія, оскільки уявлення людини про соціальну структуру суспільства, соціальні статуси, ролі складаються під впливом інших людей. У процесі комунікації людина отримує інформацію про рольові очікування, відповідність власних моделей поведінки певним соціальним статусам і ролям, які вона займає [8].

Отже, логічним є припущення, що формування рольової структури особистості сучасного фахівця буде більш ефективним за рахунок використання ролеграм, у межах тренінгу, що базуватиметься на активних методах групової роботи із використанням специфічних завдань.

З огляду на вищезазначене, детально розглянемо систему вправ і завдань [7], спрямованих на формування рольових комплексів як головних компонентів рольової структури особистості майбутнього фахівця.

Вправи

Назви своє ім'я

Матеріали: велика кількість м'яких іграшок та дрібних речей.

Цю вправу використовують з метою забезпечення швидкого знайомства членів групи одне з одним. Важливо, щоб процес здійснювався в ігровій формі.

Група встає в коло. Гру починає ведучий. Підніміть обраний для гри предмет (іграшку або інші речі) і голосно назвіть власне ім'я. Потім передайте предмет сусіду праворуч. Він також має привітатися та передати вітання сусіду праворуч (кожен, хто отримує іграшку, називає своє ім'я). Після завершення цього кола група переходить до наступної, більш динамічної частини тренінгу.

Не зупиняйте гру доки предмет не потримає в руках кожен учасник хоча би двічі.

Необхідно попросити кожного члена групи сказати декілька слів подяки тому, хто передає йому іграшку, звертаючись до нього на ім'я («Щиро дякую, Маріє»).

Через декілька хвилини гру можна зупинити та запросити бажаючих назвати імена всіх членів групи. За бажанням учасників можна ускладнити правила (помінятися місцями та запитати: «Чи може хтось тепер назвати всі імена, помінятися іграшками тощо?»).

Після завершення гри є можливість запросити групу на каву та провести приємну бесіду в невимушеній атмосфері. Під час цього кожен із учасників має не забувати про те, що до своїх партнерів бажано звертатися, називаючи ім'я та висловлюючи подяку за спілкування.

Інтерв'ю: знайомство

Ця вправа надає можливість кожному учаснику взяти під власний контроль процес знайомства.

Учасники групи розділяються на бригади по чотири особи. В кожній з них обирають інтерв'юєра. Інтерв'юєру дається 5 хвилин для проведення попередньої розмови, що надає можливості легше увійти в роль та отримати базову інформацію для спілкування. Група сідає в коло. Одна з бригад (чотири особи) сідає в центрі кола та дає інтерв'ю. Інтерв'юєр постійно сидить в центрі та моніторить час і зміст розмови.

- У чому ви вбачаєте суть вашої діяльності?
- Які з ваших талантів й здібностей задіяно в робочому процесі?
- Чи підходить вам професійна діяльність?
- Які успіхи діяльності вас особливо надихають на творчий пошук?

Гурт – це ми

Ця вправа допоможе поглибити знайомство та по іншому поглянути на взаємини в групі, відчути енергію учасників, відзначити нові теми та задачі для подальшої роботи. Найкраще за все, щоб гурт налічував 8–10 осіб.

Учасники групи зручно розташовані по колу. Кожен учасник називає своє ім'я, а решта гурту повторює його. Далі всі заплющують очі та знову називають власні імена, а їх решта також повторюють. Кожен член гурту супроводжує повтор імені будь-яким рухом, який уособлює це ім'я. Під час третього кола всі по черзі називають свої імена, не промовляючи їх вголос. Кожен намагається подумки намалювати картину того, як він відчуває почуте.

Наприклад: «Білий медвідь, вечірнє море, тиша в горах». Бажано вислухати кожного учасника групи. Далі учасники зосереджуються на «центрі» гурту та намагаються уявити взаємодію «особистих енергій» (як вони співвідносяться між собою, як виглядають, як рухаються). Важливо, щоб кожен учасник описав те, що він «бачить». Так поступово утворюється загальна картина, що відображає спільну енергію гурту та його дію.

Для створення спільної картини групи необхідно багато часу. Якщо учасники вирішили, що образ гурту створено, керування можна завершувати. Кожен робить три глибоких видихи, розплющує очі. Отже, можна обговорювати отриманий образ і його значущість для подальшої діяльності.

Наша спільнота

Ця вправа уможливує розвиток самосвідомості, вказуючи на сильні та слабкі сторони та можливості для творчості. Разом із тим, їй притаманний певний терапевтичний ефект.

Члени групи сідають в коло та долучаються до бесіди, метою якої є обговорення розвитку групи, її особливостей, проблем, досягнень та вад. Кожне речення, що промовляє учасник, має починатися словами: «на щастя» або «на жаль». Будь-який гравець може висловлюватися як завгодно часто, проте не двічі поспіль.

Група самостійно вирішує, коли вправа завершиться. Якщо в когось виникло відчуття, що все важливе сказано, або він має інші міркування з цього приводу, він постійно говорить: «На щастя, ця вправа вже завершилася».

Після завершення вправи доречним буде стисле обговорення (сподобалася чи не сподобалася вправа; які питання можливо поставити; чи на правильному шляху розвитку наша спільнота; які особисті відчуття від перебування в спільноті тощо).

Уміння слухати та чути

Це досить цікава вправа, в якій все залежить від здібності та бажання кожного учасника уважно слухати та розуміти інших людей, що є важливою передумовою для успішного перебування в команді.

Група сідає в коло. Викликають двох добровольців (гравець 1 чи гравець 2), один із них залишає кімнату. Група вирішує, які дії повинен виконати гравець 1 (після повернення він повинен пострибати, понякати, покричати тощо). Щоб проінформувати гравця 1, гравець 2 має 3 хвилини, причому він не говорить партнеру прямо, які дії той повинен виконати. Його вказівки можуть бути приблизними. Наприклад, якщо гравець 1 повинен кашлянути, то гравець 2 починає говорити так: «Ох, ти бідолашний, маєш кепський вигляд – ніс червоний та очі зі сльозами». Якщо гравець 1 кашлянув, то він продемонстрував, що правильно зрозумів основну думку. Гравець 2 продовжує допомагати йому: «Ти мені не казав, що маєш бронхіт!» Якщо після цього гравець 1 кашляне, то він довів свою здібність до розуміння та заслуговує аплодисменти від інших.

Члени групи також можуть давати гравцю 1 корисні поради (прийми вітамін С, проковтни засіб від кашлю, лягай в ліжку, зателефонуй лікареві, щоб повідомити, що ти хворий).

Якщо група гарно виконує це завдання, його можна ускладнювати (за 3–4 хвилини учасник повинен виконати не одне, а декілька завдань).

Я – це хто?

Вправа зорієнтована на можливість перевірити, наскільки учасники групи здатні до рефлексії (самоаналіз), а також наскільки вони готові ототожнювати себе з іншими представниками групи, уміти поставити себе на місце іншого. Для гри необхідно приготувати невеликі картки з іменами кожного учасника. Для вільного пересування кімнатою потрібен простір. На спину кожного учасника прикріплюють картку з іменем, про яке не повинен знати ніхто.

Учасники починають ходити кімнатою, знайомитися та з'ясовувати, чиє ім'я зазначене на картці. Гравці ведуть бесіди, намагаючись зрозуміти, роль якого учасника він все таки грає (враховується ставлення до нього інших учасників та питання, які йому задають). Після того, як учасник здогадався, він продовжує бесіди з іншими та намагається копіювати манеру поведінки, рухи тієї людини, чиє ім'я записано в його картці. Вправа може тривати від 15 до 30 хвилин.

На нашу думку, механізм опанування роллю цілісно та систематично може бути представлено у ролеграмі. Теоретичними засадами побудови ролеграм є теорія діяльності (Л. Виготський, О. Леонт'єв, А. Лурія, С. Рубінштейн та ін.), теорія професійного вибору Дж. Холланда, основні положення психології з проблеми підготовки кадрів, які викладено в дослідженнях І. Баклацького, О. Бондарчук, Є. Ільїна, Є. Климова, Н. Лукашевич, А. Реана, І. Сингаївської та ін.; праці науковців, де висвітлена структура соціальних, зокрема й професійних ролей (Г. Андрєєва, Р. Ассаджіолі, П. Горностай, І. Колмакова, Н. Корабльова, О. Кронік, Р. Лінтон, В. Максимов, Р. Мерстон, З. Мірошник, Т. Титаренко, Т. Шибутані та ін.).

Потреба в розробленні ролеграми як системи цілеспрямованих та послідовних дій, спрямованих на формування рольової структури особистості професіонала і його рольової компетентності в процесі міжособистісної взаємодії, зумовлена тим, що в теорії та практиці відсутні еталонні профілі фахівців – учителя початкових класів, психолога, педагога-філолога – не об'єктовані вимоги до їх особистості та діяльності. Ролеграма – це складно організована відкрита система узгоджених механізмів, спрямованих на формування і реалізацію рольового репертуару особистості та систематизований комплекс дій, що асоціюються з компетентним виконанням конкретної ролі [5].

У такому контексті ролеграма дає змогу відпрацьовувати певні дії, що є змістовним наповненням відповідної ролі. Очевидно, що існують загальні дії, які можуть належати до різних професійних ролей з одного класу професій, зокрема «людина – людина» (вчитель початкових класів, практичний психолог, педагог-філолог). Однак, семантичний простір дії залежить від змістовного наповнення конкретної ролі та тих функцій, що передбачено в межах певної професійної діяльності особистості.

Необхідно зазначити, що рольова структура особистості професіонала містить синтез багатьох ролей, а ролеграма спрямована на формування визначеної ролі. Тому, на нашу думку, для успішного розвитку рольової структури особистості фахівця ролеграма має бути реалізована на практиці в межах спеціально розробленої розвивальної програми, де буде здійснюватися розвиток, а за необхідності й корекція, моделей поведінки особистості, формування рольової компетентності.

Отже, метою побудови ролеграми, на нашу думку, є формування і розвиток рольової структури особистості професіонала з метою встановлення (відновлення) симетрії між особистістю та її професійним середовищем (семантичним простором).

Визначаємо такі функції ролеграми:

1) *розвивальна*: розвиток самосвідомості та професійної особистості за допомогою вдосконалення рольової ідентифікації, формування рольових «Я-концепцій», варіативності, глибини, гнучкості, здатності до рольової децентрації, до сегментації ролі; формування чітких уявлень про предметну сферу власної професійної діяльності, про соціальні та особистісні очікування щодо результатів професійної діяльності; розвиток здатності до свідомого вибору, проектування та використання ефективних моделей поведінки (рольової структури) за певних ситуацій професійної діяльності з урахуванням власних індивідуальних особливостей (тобто формування індивідуально своєрідних способів розв'язання типових та нетипових завдань);

2) *рефлексивна* (вміння осмислювати набуті знання, узгоджувати їх з особистісними цінностями, установками, вводити нову роль до власної рольової структури особистості);

3) *корекційна*: корекція неефективних чи малоефективних моделей поведінки у професійній діяльності, подолання рольового дефіциту;

4) *профілактична*: профілактика емоційного вигорання за допомогою вироблення стратегій подолання стресогенних ситуацій – ситуацій рольового конфлікту та рольового перенавантаження.

Таким чином, з огляду на вищезазначене зауважуємо, що ролеграма є системою рольових комплексів (послідовних та цілеспрямованих дій особистості сучасного фахівця), що реалізуються обов'язково у взаємодії з іншими людьми та спрямовані на формування вмотивованої здатності шляхом самопізнання, самоактуалізації та самореалізації професіоналом творчого потенціалу [6].

Використані літературні джерела

1. *Анн Л. Ф.* Психологический тренинг с подростками [текст] / Л. Ф. Анн. – СПб. : Питер, 2005. – 271 с.

2. *Андреева Г. М.* Социальная психология [текст] : [учебник для фак-ов психологии ун-тов] / Г. М. Андреева ; 5-е изд., испр. и доп. – М. : Аспект-Пресс, 2004. – 365с.

3. *Горноста́й П. П.* Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности [текст] / П. П. Горноста́й. – Киев : Интерпресс ЛТД, 2007. – 312с.

4. *Леонтьев Д. А.* Очерк психологии личности [текст] / Д. А. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Смысл, 1997. – 64с.

5. *Мірошник З. М.* Ролеграма як засіб формування рольової структури особистості [текст] : наук.-метод. посіб. / З. М. Мірошник, О. Ю. Михайленко, І. О. Талаш. – Кривий Ріг : Вид-во Р. А. Козлов, 2017. – 296 с.

6. *Равен Дж.* Компетентность в современном обществе [текст] / Дж. Равен. – М. : ВЛАДОС, 1995. – 195 с.

7. Фопель К. Создание команды. Психологические игры и упражнения [текст] / К. Фопель. – М. : «Генезис», 2002. – 395с.

8. Шибутани Т. Социальная психология [текст] / Т. Шибутани ; [пер.с англ. В. В. Ольшанского]. – Ростов н/Д. : Феникс, 2002. – 544с.

Bibliography

1. Ann L. F. Psykhologhycheskyi trenynh s podrostkamy [tekst] / L. F. Ann. – SPb. : Pyter, 2005. – 271 s.

2. Andreeva H. M. Sotsyalnaia psykhologhyia [tekst] : [uchebnyk dlia fak-ov psykhologhyu un-tov] / H. M. Andreeva ; 5-e yzd., yspr. y dop. – M. : Aspekt-Press, 2004. – 365s.

3. Hornostai P. P. Lychnost y rol: Rolevoi podkhod v sotsyalnoi psykhologhyu lychnosty [tekst] / P. P. Hornostai. – Kyev : Ynterpress LTD, 2007. – 312s.

4. Leontev D. A. Ocherk psykhologhyu lychnosty [tekst] / D. A. Leontev. – 2-e yzd. – M. : Smysl, 1997. – 64s.

5. Miroshnyk Z. M. Rolehrama yak zasib formuvannia rolovoi struktury osobystosti [tekst] : nauk.-metod. posib. / Z. M. Miroshnyk, O. Yu. Mykhailenko, I. O. Talash. – Kryvyi Rih : Vyd-vo R. A. Kozlov, 2017. – 296 s.

6. Raven Dzh. Kompetentnost v sovremennom obshchestve [tekst] / Dzh. Raven. – M. : VLADOS, 1995. – 195 s.

7. Fopel K. Sozdanye komandy. Psykhologhycheskye yhry y uprazhneniya [tekst] / K. Fopel. – M. : «Henezys», 2002. – 395s.

8. Shybutany T. Sotsyalnaia psykhologhyia [tekst] / T. Shybutany ; [per.s anhl. V. V. Olshanskoho]. – Ростов н/Д. : Fenyks, 2002. – 544s.

УДК 159.9

*Тетяна Третяк,
м. Київ*

МЕТОДИЧНІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ДО РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗАДАЧ

Формируются критерии психологической готовности личности к решению творческих задач. Рассматривается структура процесса решения творческой задачи. Даются рекомендации по обучению школьников решению задач на свободное конструирование, в том числе и в процессе групповой работы.

Ключевые слова: *задача, готовность, творческий процесс, конструирование, структура, функция, полилог.*

Criteria of personality's psychological readiness for creative tasks solving are formulated. The structure of creative task solving process is observed. The recommendations for teaching of pupils to solve the tasks on free constructing, particularly in the process of group work are given.

Key words: *task, readiness, creative process, constructing, structure, function, polilogue.*